

Tempus

Tempus Project: FURTHERANCE OF BOLOGNA PROMOTION IN CROATIA (FURTHER BOLOGNA)

towards the european higher education area

bologna process

BOLONJSKI PROCES INFORMACIJE ZA GOSPODARSTVO

Sveučilište u Zagrebu

Bolonjski proces

Informacije za gospodarstvo

HRVATSKA
UDRUGA
POSLODAVACA

Nakladnik:
Sveučilište u Zagrebu

Glavni i odgovorni urednik:
Prof. dr. sc. Ivan Slapničar

Uredništvo:
Prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš, koordinator projekta
Prof. dr. sc. Melita Kovačević
Arijana Mihalić, dipl. ing.

Lektura:
Lidija Cvikić, prof.

Grafička urednica:
Gordana Vinter

**Tiskano uz potporu Europske komisije u okviru projekta
Tempus Furtherance of Bologna Promotion in Croatia (Further Bologna)**

Tisak:
Sveučilišna tiskara, d.o.o.
Zagreb, Trg maršala Tita 14

Naklada:
5000 primjeraka

ISBN 978-953-6002-35-1

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 666063

Tempus

Tempus Project CM-SCM-C032A06-2006

FURTHERANCE OF BOLOGNA PROMOTION IN CROATIA (FURTHER BOLOGNA)

BOLONJSKI PROCES

INFORMACIJE ZA GOSPODARSTVO

HRVATSKA
UDRUGA
POSLODAVACA

Sveučilište u Zagrebu

Zagreb, 2008.

SADRŽAJ

Riječ urednika	7
Uvod.....	9
Shematski prikaz sustava visokoga obrazovanja.....	12
Bolonjska reforma – promjene koje donosi studentima i poslodavcima.....	13
Razlika između sveučilišnih i stručnih studija.....	17
Tri razine sveučilišnoga studija.....	19
Kome trebaju dopunske isprave o studiju – Dodatak diplomi?.....	25
Hrvatski i europski kvalifikacijski okvir.....	29
Novi akademski i stručni nazivi i akademski stupanj.....	35
Priznavanje kvalifikacija stečenih u inozemstvu.....	42
Informacije na internetu.....	44

RIJEČ UREDNIKA

Ova brošura nastala je u okviru TEMPUS projekta Europske zajednice *Furtherance of Bologna Promotion in Croatia (FurtherBologna)*, oznaka CM-SCM-C032A06-2006, koji je trajao od 15. listopada 2006. do 14. listopada 2007. godine.

Koordinator projekta bilo je Sveučilište u Zagrebu, a projekt je vodio rektor prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš. Ugovaratelj projekta bio je *Österreichischer Austauschdienst*, Austrija, a predstavnik ugovaratelja mr. sc. Ulrich Hörmann.¹ Uz članove akademske zajednice iz zemlje i inozemstva u radu projekta sudjelovali su i Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, Hrvatska gospodarska komora i Hrvatska udruga poslodavaca.

Cilj je ove brošure dati kratke i jezgrovite, ali jasne informacije o onim vidovima reforme visokoga obrazovanja (Bolonjskoga procesa) koje su od interesa poslodavcima. Brošura je pisana popularno, uz kratke definicije pojmova tamo gdje je to potrebno, pa će stoga biti korisna i studentima i roditeljima. Kako se radi o procesu koji nije dovršen, neke od navedenih informacija zasigurno će biti podložne promjenama.

Uvodne tekstove napisali su prof. dr. sc. Aleksa Bjeliš, rektor Sveučilišta u Zagrebu, Nadan Vidošević, predsjednik Hrvatske gospodarske komore i Damir Kuštrak, predsjednik Hrvatske udruge poslodavaca. Tekstove su sastavili vodeći hrvatski stručnjaci na području reforme visokoga obrazovanja: prof. dr. sc. Pero Lučin, prorektor Sveučilišta u Rijeci (Bolonjska reforma – promjene koje donosi studentima i poslodavcima), prof. dr. sc. Mirjana Polić Bobić (Razlika između sveučilišnih i stručnih studija), prof. dr. sc. Blaženka Divjak, Sveučilište u Zagrebu (Tri ciklusa sveučilišnoga studija), prof. dr. sc. Danica Škara, Sveučilište u Zadru (Kome trebaju dopunske isprave o studiju – Dodatak diplomi), prof. dr. sc. Mile Dželalija, Sveučilište u Splitu (Hrvatski i europski kvalifikacijski okvir) te prof. dr. sc. Slobodan Uzelac, potpredsjednik Vlade Republike Hrvatske, tadašnji državni tajnik za visoko obrazovanje, Ivana Hajsan, pomoćnica ministra i Mirna Slaviček, voditeljica odsjeka u Upravi za normativne i pravne poslove Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH (Novi akademski i stručni nazivi i akademski stupanj). Shematski prikaz sustava visokoga obrazovanja preuzet je od Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH, a informacije o priznavanju kvalifikacija stečenih u inozemstvu preuzete su s mrežnih stranica Agencije za znanost i visoko obrazovanje.

---

¹ Detaljne informacije o TEMPUS projektima, kao i ulogama koordinatora (engl. coordinator) i ugovaratelja (engl. contractor) nalaze se na web stranici http://ec.europa.eu/education/programmes/tempus/index_en.html

Zahvaljujemo kolegicama Vesni Štefica, pomoćnici direktora Centra za razvoj ljudskih potencijala Hrvatske gospodarske komore, i Lenki Radišić, stručnoj suradnici Centra za razvoj ljudskih potencijala Hrvatske gospodarske komore te kolegi Luki Jurošu iz Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH na pažljivom čitanju tekstova i vrlo konstruktivnim primjedbama.

prof. dr. sc. Ivan Slapničar

UVOD

Aleksa Bjeliš,
rektor Sveučilišta u Zagrebu

Bolonjski proces najveća je reforma visokog obrazovanja u novijoj povijesti koja je već na početku obuhvatila cijeli europski prostor. Danas smo svjedocima njegovog širenja i na druga područja, posebno na cijeli mediteranski prostor ali i na druge kontinente, kao što su Australija i Južna Amerika. Ključna motivacija za taj proces proistekla je iz uočavanja novih i drugačijih potreba na svim razinama tržišta rada.

Posebno se to odnosi na visokoobrazovani kadar koji će moći bolje i djelotvornije reagirati na stalne promjene u društvu i gospodarstvu, posebno na brzi i neprestani razvitak novih tehnologija na vremenskim skalama koje su sve kraće u usporedbi s radnim vijekom pojedinaca. Od novih generacija stručnjaka očekuje se brza prilagodba, neprestana nadogradnja novim znanjima i kompetencijama, sposobnost samostalnog iznalaženja novih rješenja.

Da bi mogla odgovoriti na ove izazove vremena, sveučilišta se nužno moraju otvoriti prema društvu. Za to je pak potrebno uspostaviti dvosmjernu komunikaciju između visokoobrazovnih ustanova i poslovnog svijeta, kako u privatnom tako i u javnom sektoru. Sveučilišta uz to trebaju zadržati i svoju tradicionalnu misiju pokretača društvenog i gospodarskog napretka. U vremenu ubrzanog razvoja na svim istraživačkim poljima, sveučilišta stoga moraju uz svoju obrazovnu ulogu, neprestano usmjeravati prema sve složenijem istraživačkom sustavu, u koji je danas uključen cjeloviti lanac do inovacija u primjenama i transfera znanja na društveno i gospodarsko okružje.

Dva projekta koja su unutar programa TEMPUS pokrenuta u Hrvatskoj od 1995. do sada, *Croatian Bologna Promoters Team (Cro4Bologna)* i *Furtherance of Bologna Promotion in Croatia (FurtherBologna)* imala su za svrhu upoznavanje šire javnosti sa značajkama Bolonjskog procesa, uključujući i njegove šire implikacije na društvenom i gospodarskom planu. U nizu radionica održanih u svim hrvatskim sveučilišnim gradovima sudjelovalo je skoro tisuću predstavnika akademske zajednice, državnih političkih tijela i tijela lokalne uprave te poslovnog svijeta i medija. Iako su time uspostavljeni dobri temelji za provedbu daljnjih etapa procesa, izvjesno je kako je još uvijek pred nama traženje odgovora na mnoga otvorena pitanja. Sveučilišta i druge visokoobrazovne institucije s jedne strane još uvijek traže rješenja kojima će preko studijskih programa i samih studija osigurati budućim stručnjacima brzo i uspješno uključivanje u svijet rada. S druge strane, kod poslodavaca se tek treba izgraditi povjerenje u novi sustav studiranja i mogućnost prepoznavanja novih profila i razina zanimanja, posebno onih koji nakon preddiplomskih studija stječu stupanj prvostupnika.

Namjena ove knjižice *Bolonjski proces – Informacije za gospodarstvo* je upravo doprinijeti budućem jačem i sustavnom povezivanju visokog obrazovanja i svijeta

rada. Nadamo se da ćemo time pomoći bržoj uspostavi novog sustava kvalifikacija, i napraviti još jedan mali korak prema poboljšanju kvalitete i afirmaciji našeg visokog obrazovanja, kako u nacionalnim okvirima tako i u europskom visokoobrazovnom prostoru i na odgovarajućem tržištu rada.

Nadan Vidošević, **predsjednik Hrvatske gospodarske komore**

Hrvatska gospodarska komora kao neprofitna, nevladina, stručno-poslovna udruuga svih pravnih subjekata koji se bave gospodarskom djelatnošću zastupa interese gospodarstva prema kreatorima gospodarske politike te promiče njihove interese u zemlji i inozemstvu.

Glavna je zadaća Komore jačanje hrvatskoga gospodarstva i njegove konkurentnosti. Samo snažno gospodarstvo uključeno u mrežu suvremenoga svjetskoga tržišta obilježenoga stalnim promjenama i novim izazovima može biti jamstvo uspješnoga i smislenoga članstva u Europskoj uniji.

Opća politička i gospodarska stabilnost, učinkovit pravni sustav te demokracija i slobodno poduzetništvo temeljni su preduvjeti gospodarskoga razvitka, koji će Hrvatskoj omogućiti uključivanje u zajednicu modernih i demokratskih država, uz punopravnu integraciju u vodeće svjetske gospodarske asocijacije. Na tom putu glavni su ciljevi povećanje proizvodnje i izvoza, uz istodobno smanjivanje ukupne javne potrošnje, ubrzanje privatizacije i nastavak restrukturiranja gospodarskih subjekata.

Novo gospodarstvo, o kojem se danas govori u Europi i svijetu, gospodarstvo koje se oslanja na znanje i usklađenost zakonodavstva i poduzetništva, otvara brojne prilike za daljnji društveni razvitak. Obrazovanje, kvaliteta znanja, produktivna uporaba znanstvenih rezultata i upotreba informacijsko-komunikacijske tehnologije postaju temelj razvoja i transformacije hrvatskoga društva u društvo utemeljeno na znanju. Upravo će znanje, obrazovanje i izvrsnost omogućiti da prepoznamo i iskoristimo sadašnje i buduće izazove kako bismo ostvarili rast, zapošljavanje i napredak.

Komora se kao partner uključila u Tempus projekt *Furtherance of Bologna Promotion in Croatia* sudjelovanjem upravo u onome dijelu koji se odnosi na uključivanje profesionalne i gospodarske zajednice u reformu visokoga obrazovanja. Njezina uloga došla je do izražaja u specifičnim ciljevima projekta gdje je, između ostaloga, naglasak stavljen na povezivanje istraživanja i gospodarskoga razvoja, promociju nacionalnoga kvalifikacijskoga okvira, prepoznavanje diploma te općenito na veće uključivanje poslodavaca i profesionalnih udruga u reformu visokoga obrazovanja i širenje svijesti o socijalnim, kulturnim i ekonomskim vidovima reforme.

Komunikacija akademske i poslovne zajednice jedini je način postizanja navedenih ciljeva i jedini način usklađivanja kompetencija koje od zaposlenika traže poslodavci i znanja s kojim studenti izlaze s fakulteta.

Brošura koju imate pred sobom rezultat je sudjelovanja u navedenom projektu i nastojanja da osnažimo dijalog poslovne i akademske zajednice te poslodavcima i ostalim predstavnicima svijeta gospodarstva damo osnovne informacije te proširimo saznanja o promjenama koje donosi Bolonjski proces.

Damir Kuštrak,
predsjednik Hrvatske udruge poslodavaca

Prilagodavanje hrvatskoga gospodarskoga sustava novim zahtjevima Europske unije već je započelo pa predstavnici organizacija, kao što je Hrvatska udruga poslodavaca i drugih srodnih organizacija poduzimaju potrebne aktivnosti u tome smjeru. Domaće gospodarstvo suočava se s novim standardima koje mora prihvatiti, ali i brojnim promjenama koje mora primijeniti. Pozdravljamo ulazak Hrvatske u moderno društvo europske zajednice.

Stoga i HUP želi dati određeni doprinos pa smo se uključili u rad skupina u okviru hrvatskoga pregovaračkoga tima za pristupanje EU, kojim se domaći normativni okvir usklađuje s Acquis Communautaire (pravnom stečevinom EU), a putem kontakata s Europskom komisijom te članstvom HUP-a u poslodavačkoj asocijaciji Business Europe osiguravamo dinamičan protok relevantnih informacija koje su od najveće važnosti za buduće uvjete poslovanja hrvatskih tvrtki.

No, suočeni smo s činjenicom da za dobre i kvalitetne prilagodbe treba imati i odgovarajući obrazovni sustav koji će sve to moći pratiti i podržati nove izazove koje donosi EU. Pravovremena prilagodba školstva predstavlja nužnost i uvjet za daljnji razvoj hrvatskoga gospodarstva, ali i opstanak naših poduzeća u konkurentnom okruženju modernoga europskoga tržišta. Zbog toga je Bolonjski proces bio pravi i jedini odgovor, ali i značajni korak prema usklađivanju domaćega obrazovnoga sustava sa zapadnoeuropskim sustavom te prilika da naši studenti, apsolvanti, pripravnici, odnosno budući posloprimci, imaju iste prilike i uvjete rada kao i svaki građanin Europske unije. Svaka reforma predstavlja dugotrajan proces, tako i reforma obrazovanja zahtijeva određeno razdoblje nakon kojega očekujemo konkretne rezultate s kojima će se svatko ponositi jer će građani Republike Hrvatske biti usporedivi, ravnopravni, kompetentni i zapošljivi, kao i svi ostali stanovnici europskoga prostora. Očekujemo i učinkovitije tržište rada koje će hrvatskim poslodavcima kontinuirano osiguravati kompetentne i konkurentne ljudske potencijale za brži ulazak i pristup europskom okruženju.

Ova brošura daje osnovne informacije i uvid u to što donosi nova prilagodba domaćega obrazovnoga sustava prema europskom obrazovnom sustavu. Ovdje je prikazana naša današnjica, ali i naša težnja za boljom budućnosti. Već sada možemo uvidjeti da u kvalitetnom sadržaju ove brošure prepoznamo izazove koji otvaraju nove poslovne perspektive ne samo za akademsku zajednicu već i za poslovnu zajednicu te za naše društvo u cijelosti.

SHEMATSKI PRIKAZ SUSTAVA VISOKOGA OBRAZOVANJA

Sustav visokoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj najbolje se može predočiti shematskim prikazom koje je izradilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa:

Slika 1. Shematski prikaz sustava visokoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj

BOLONJSKA REFORMA – PROMJENE KOJE DONOSI STUDENTIMA I POSLODAVCIMA

Hrvatski sustav visokoga obrazovanja prije Bolonjske reforme bio je teško usporediv sa zapadnoeuropskim, ali i američkim sustavom. Razloge za provođenje reforme sustava visokoga obrazovanja možemo sažeti u sljedećim točkama:

- Prvo, diplomirala je približno trećina studenata upisanih na hrvatska sveučilišta i po tom smo kriteriju na dnu europske ljestvice efikasnosti studiranja.
- Drugo, našem je prosječnom studentu za 4-5 godina, koje su se predviđale prema planu i programu studija, trebalo barem 6-7 godina studiranja.
- Treće, za stjecanje doktorata znanosti kod nas je bilo potrebno 2-3 godine više nego u većini zapadnoeuropskih zemalja jer je do doktorata postojala obaveza stjecanja magisterija znanosti.
- Četrto, mobilnost radne snage u Europi moguća je ako se diplome stečene u jednoj zemlji prepoznaju i vrijede u drugoj. To je jedan od osnovnih ciljeva Bolonjskoga procesa na europskoj razini.
- Peto, da bi se diplome prepoznavale, važno je imati transparentan i učinkovit sustav osiguranja kvalitete te jasan način mjerenja studentskoga rada na pojedinim studijima na sveučilištima i ostalim visokom učilištima.

Važno je napomenuti da su navedeni nedostaci postojali u obrazovnim sustavima velikoga broja europskih zemalja, što je i dovelo do dogovora o pokretanju vrlo opsežne reforme visokoga obrazovanja.

U Bolonjskoj se deklaraciji izrijekom kaže da joj nije cilj stvaranje, nametanje jednoobraznoga modela, nego postizanje *kompatibilnih, lako prepoznatljivih* diploma i kvalifikacija koje bi olakšale *mobilitnost* i suradnju u okviru EU, ali i na globalnoj razini. Krajnji je cilj, dakle, ostvariti prepoznatljiv obrazovni sustav Europske unije do 2010.

Pregledom temeljnih dokumenata uočava se devet područja koja se prepoznaju kao prioritetna u procesu stvaranja *Europskoga prostora visokoga obrazovanja*:

- jedinstveni sustav studiranja u tri razine: preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj (doktorskoj)
- sustav bodovanja (ECTS)
- sustav lako prepoznatljivih i usporedivih akademskih i stručnih stupnjeva
- priznavanje razina i razdoblja studiranja
- osiguranje kvalitete
- mobilnost
- cjeloživotno obrazovanje
- europska dimenzija
- socijalna dimenzija.

Stvaranje zajedničkoga EU obrazovnoga prostora, tj. zajednice koja će biti utemeljena na znanju, postiže se harmonizacijom, suradnjom, objedinjavanjem najkva-

litetnijih programa i izradom zajedničkih, prepoznatljivih okvira u sustavu visokoga obrazovanja (ECTS, Dodatak diplomi, Dodatak svjedodžbi i druge dopunske isprave), dubokim promjenama koje će biti u suglasju s krajnjim korisnicima i integriranim tržištem rada.

Kada se govori o Bolonjskoj reformi, valja stalno imati na umu da je to relativno dugotrajan proces koji u prvoj fazi predstavlja reformu strukture visokoga obrazovanja, odnosno preoblikovanje visokoga obrazovanja u tri razine: preddiplomskoj, diplomskoj i poslijediplomskoj. Nakon toga slijedi kontinuirani proces modernizacije visokoga obrazovanja koji će se u Hrvatskoj provoditi u nekoliko faza u razdoblju od 5 do 10 godina.

„Stari“ studijski programi najčešće su bili organizirani kao četverogodišnji, a u praksi su se izvodili u pet godina. Njihovim preoblikovanjem u dvije razine očekuje se skraćivanje prvoga stadija visokoga obrazovanja i omogućavanje zapošljavanja već nakon tri godine. Jasno, to predstavlja velik problem svim obrazovnim sustavima sa srednjeeuropskom tradicijom jer je još tijekom prve razine studente potrebno osposobiti za rad (praktične kompetencije) i otvoriti im priliku za zapošljavanje. Druga je razina specijalističko obrazovanje s više mogućih putova, odnosno različitih akademskih profila. Njime se želi otvoriti mogućnost ulaska u specijalističko obrazovanje nekoliko puta tijekom radnoga vijeka te relativno jednostavna i brza mogućnost nadogradnje i preoblikovanja kvalifikacije svakoj osobi koja je završila visoko obrazovanje. Treća razina odnosi se na doktorske studije, odnosno obrazovanje utemeljeno na znanstvenom istraživanju, s ciljem stjecanja istraživačkih znanja, vještina i sposobnosti. Njime se otvara put za uspostavljanje cijeloga spektra istraživačkih zanimanja koja se u ovoe trenutku ne mogu raspoznati na postojećem hrvatskom tržištu rada.

Uz promjenu strukture Bolonjska reforma donosi i uvođenje sustava kreditnih bodova, odnosno obrazovnih kredita. Hrvatska jezična tradicija nalaže uporabu pojma „kreditni bod“, što implicira administrativni pristup izvršavanja predviđenih obveza, dok se „obrazovni kredit“ odnosi na vrijednosnu jedinicu koja podrazumijeva stečena znanja, vještine i sposobnosti. Kreditni bodovi odražavaju rad studenta u satima (25 do 30 sati rada za jedan bod), ali i znanje, vještinu i sposobnost stečenu u tom vremenu. To traži vrlo precizno razrađivanje programa studiranja i njegovo stalno usklađivanje s mogućnostima i interesima studenata. Time se otvara i jedna od najvažnijih dimenzija Bolonjskoga procesa: stalna suradnja studenata i nastavnika na oblikovanju studijskoga programa.

Uvođenje sustava kreditnih bodova i instrumenata za razumijevanje obrazovnih postignuća u Europskom prostoru visokoga obrazovanja (Dodatak diplomi ili svjedodžbi i prijepis ocjena) zahtijeva što preciznije izražavanje postignuća svakog studenta. Jedna je od preporuka uporaba novoga načina ocjenjivanja, uz uobičajene nacionalne ocjene od 2 do 5, i to tako da se studenti svrstaju u grupe prema postotcima usvojenih znanja, vještina i kompetencija. U svakom slučaju, to znači da sve ak-

tivnosti tijekom studija trebaju biti izražene ishodima učenja, a postignuća studenta što preciznije mjerena. U praksi to podrazumijeva kontinuirano praćenje studenata i njihov kontinuirani rad u svladavanju programa, no istodobno znači znatno veću odgovornost nastavnika za uspjeh svakoga pojedinoga studenta. Očekivanja su da bi takav pristup trebao olakšati napredovanje kroz studij, povećati učinkovitost i skratiti vrijeme studiranja. Iako izgleda jednostavno, u praksi to znači značajan paradigmatički pomak u organizaciji nastave i učenja na fakultetima, odnosno prebacivanje fokusa s rada i opterećenja nastavnika na rad i opterećenje studenata. Pojednostavljeno, to znači da više nije važno koliko moraju raditi nastavnici (držati predavanja, seminara ili vježbi), već koliko moraju raditi studenti. Taj pomak nije jednostavno provesti u sustavu koji prvu paradigmu prakticira više od stoljeća, prije svega stoga što on zahtijeva preciznu razradu ishoda učenja.

Visoko obrazovanje utemeljeno na ishodima učenja u Hrvatskoj se može provoditi tek u sljedećem koraku Bolonjske reforme. Većina se naših studijskih programa više od jednoga stoljeća konstruirala na temelju programa koji su izgrađivali nastavnici prema znanjima i vještinama očekivanim za postizanje kvalifikacije. Vrlo rijetko su studijski programi organizirano i promišljeno razvijali osobne i profesionalne sposobnosti (kompetencije), poput tinskoga rada, projektnoga rada, sposobnosti učenja, kulture kvalitete, sposobnosti komuniciranja itd. No, razvoj tehnologije i eksponencijalno gomilanje znanja koje se događa u 21. stoljeću, zahtijeva pomak fokusa sa znanja prema osobnim i profesionalnim kompetencijama. I to ne samo za zapošljavanje i potrebe poslodavaca već i za aktivno građanstvo, za sudjelovanje u razvoju društva, za osobni i kulturni razvoj svakoga pojedinca. Potpuno uvođenje ishoda učenja znači još jedan pomak u paradigmi na kojoj se temelji učenje tijekom studija, a koja bi se mogla jednostavno izraziti: nije važno koliko student uči, nego je li ostvario očekivani ishod učenja, prije svega opće sposobnosti (generičke kompetencije).

Dva pomaka u paradigmi, koji se odvijaju u vrlo kratkom vremenu, predstavljaju golemi izazov za nastavnike i fakultete. Oni se mogu znatno lakše ostvariti uz aktivno sudjelovanje studenata u izgrađivanju programa, što je jedan od strateških ciljeva Bolonjskoga procesa. Isto tako, ta dva pomaka mogu se znatno lakše ostvariti uz sudjelovanje poslodavaca i ljudi izvan područja visokoga obrazovanja. Razumijevanje potreba društva i poslodavaca otvaranjem profesora i fakulteta prema korisnicima, jednako kao i prema studentima, predstavlja ključni fokus modernizacije obrazovanja u razvijenom svijetu i najvažniji je doprinos Bolonjskoga procesa razvoju društva.

Dakle, ključan pomak koji Bolonjska reforma donosi studentima i poslodavcima jest aktivno uključivanje studenata u oblikovanje programa učenja i otvaranje visokobrazovnih ustanova prema poslodavcima i široj zajednici. Transparentan sustav ocjenjivanja i izražavanja obrazovnih postignuća svakoj osobi olakšava snalaženje na tržištu rada, a poslodavcima lakši probir zaposlenika na temelju stečenih kompetencija.

Uz promjenu strukture visokoga obrazovanja, Bolonjska reforma donosi i fleksibilnije napredovanje kroz studij te više mogućih završetaka studija, odnosno različite

akademske profile. Napušta se studiranje godina za godinu, a svaki student tijekom studija može izabrati dio programa koji je fleksibilan i oblikovati svoju kvalifikaciju. Napredovanje kroz studij prikupljanjem kreditnih bodova omogućuje vraćanje na fakultet u programe cjeloživotnoga učenja i stjecanje dodatnih kompetencija, te time razmjerno jednostavno i brzo preoblikovanje ili dogradnju kvalifikacije. To se posebice odnosi na programe drugoga ciklusa, odnosno diplomske studije.

Fleksibilni putovi učenja i fleksibilni akademski profili otvaraju mogućnost razvoja sustava kvalifikacija i njihovo prilagođavanje potrebama društva i tržišta rada. Na primjer, studentima se omogućava da, nakon završavanja prve razine, drugu razinu obrazovanja nastave na nekom drugom, više ili manje srodnom programu. Time se otvara mogućnost izgradnje programa cjeloživotnoga učenja koji će svakom pojedincu imati svrhu oblikovanja kvalifikacije nekoliko puta tijekom profesionalnoga života. Obrazovni programi koji nisu u sastavu formalnoga obrazovanja (izvanformalni obrazovni programi) mogu se povezati s formalnim programima i koristiti za stjecanje obrazovnih kredita tijekom cijeloga života. Poslodavci, jasno, ulaganjem u obrazovanje svojih zaposlenika mogu daleko lakše prilagođavati strukturu i razvoj svojih poduzeća, a svaki zaposlenik preoblikovanjem svoje kvalifikacije tražiti svoje mjesto u novoj strukturi ili u novoj firmi.

Iz prethodno rečenoga jasno proizlazi da će se, usporedno s Bolonjskim procesom, odvijati i reforma nacionalnoga sustava kvalifikacija. Pristupanjem Europskoj uniji Hrvatska se odlučila priključiti i procesu stvaranja *Europskih kvalifikacijskih okvira za cjeloživotno učenje* koji obrazovna postignuća svakog pojedinca razvrstavaju u osam obrazovnih razina. Prva obrazovna razina odgovara postignućima u ranoj fazi osnovne škole, a osma obrazovna razina postignućima koja se ostvaruju kroz doktorski studij. Stvaranjem takvih okvira otvara se mogućnost brzoga usklađivanja kvalifikacija s potrebama tržišta rada koje prati razvoj tehnologije i cijeloga društva.

Mobilnost studenata i nastavnika jedan je od temeljnih zahtjeva Bolonjske reforme. Inicijalno je osmišljena kao mobilnost studenata među različitim državama s ciljem stvaranja Europskoga prostora visokoga obrazovanja i stvaranja pretpostavki za mobilnost radne snage u ujedinjenoj Europi. Naravno, takva mobilnost pridonosi političkom procesu stvaranja Europske unije, ali i proširivanju kompetencija za život u globaliziranome svijetu. No, mobilnost podrazumijeva i kretanje studenata i nastavnika unutar nacionalnih obrazovnih sustava, što je temelj za uspostavljanje fleksibilnih akademskih profila i fleksibilnoga sustava kvalifikacija.

Bolonjski proces ima još jednu dimenziju koja je iznimno važna i za studente i za poslodavce: definira visoko obrazovanje kao javno dobro. Time se na razini cijele Europe donosi snažna politička odluka da će visoko obrazovanje biti obaveza i odgovornost države te da neće biti izloženo tržištu, odnosno da neće biti komoditet koji je dostupan samo bogatim pojedincima. Time europske države preuzimaju obvezu da svakom svojem građaninu osiguraju priliku za obrazovanje i osobni razvoj sukladno osobnim afinitetima i mogućnostima.

RAZLIKA IZMEĐU SVEUČILIŠNIH I STRUČNIH STUDIJA

Prema *Zakonu o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* ("Narodne novine" br. 123/03, 105/04, 174/04 i 46/07, u daljnjem tekstu: ZZDVO), visoko obrazovanje u Hrvatskoj provodi se kroz sveučilišne i stručne studije.

Sveučilišni studiji osposobljavaju studente za obavljanje poslova u znanosti i visokom obrazovanju, poslovnom svijetu, javnom sektoru i društvu općenito te ih osposobljavaju za razvoj i primjenu znanstvenih i stručnih dostignuća.

Stručni studiji pružaju studentima primjerenu razinu znanja i vještina koje omogućavaju obavljanje stručnih zanimanja i osposobljava ih za neophodno uključivanje u radni proces.

Sveučilišni studiji uglavnom se izvode na sveučilištima, dok se stručni studiji izvode na veleučilištima, visokim školama, a iznimno i na sveučilištima.

Stručni studiji u Hrvatskoj postojali su odavna:

- neke više stručne škole stare su preko jednog stoljeća
- sredinom prošloga stoljeća osnovane su mnoge nove stručne visokoobrazovne ustanove, osobito za tehničke struke.

Tradicionalno ih se prepoznaje kao studije *kraće* od sveučilišnih.

Razlika između stručnoga i sveučilišnoga studija nije u dužini, nego u koncepciji studija, odnosno u znanju, kompetencijama i vještinama koje se stječu na sveučilišnom, odnosno na stručnom studiju. Stručni studiji, u načelu, studente obrazuju za rješavanje praktičnih zadataka, dok ih sveučilišni obrazuju za struku, ali ih istodobno upoznaju s teorijskim i metodološkim postupcima znanstveno-istraživačkog rada i pripremaju za mogućnost daljnjega usavršavanja.

Stručni studiji u Republici Hrvatskoj dobili su zakonski okvir za razvitak zakonom iz 1993. godine. Oni su drugi dio tzv. binarnoga sustava. Na temelju tog zakona stručni studiji su se uglavnom izdvojili iz sveučilišta tijekom devedesetih godina i većina tih studija danas traje tri godine. Međutim, ta dva sustava još nisu razdvojena – premda je zakon iz 2003. (2004.) predvidio prijelazno razdoblje za potpuno razdvajanje dvaju sustava do 2010. godine, Ustavni sud je krajem 2006. godine donio odluku kojom se ovaj rok ukida.

Bolonjska reforma polaže veliku pozornost na razvitak stručnih studija. U visokorazvijenim zemljama u tom dijelu binarnoga sustava studira i više od 50% studenata. Stručni studij *obično traje 3 godine, ali može trajati i kraće i duže*. U okviru Bolonjske reforme zamišljene su mogućnosti prelaska iz jednoga sustava u drugi na temelju ECTS bodova. Studenti koji su završili sveučilišne studije bez problema prelaze na stručne studije, a studenti koji su završili stručni studij mogu nastaviti studij na diplomskom sveučilišnom studiju ako tako propiše visoko učilište, pri čemu se mogu propisati i neke razlikovne obveze.

Od stručnog studija očekuje se velika *pomoć u smanjenju nezaposlenosti*. Nezaposlenima koji posjeduju kvalifikacije s kojima ne mogu naći posao moći će ponuditi kraći stručni studij koji je u načelu orijentiran na potrebe tržišta radne snage. Stručni bi studiji trebali biti fleksibilni u smislu prepoznavanja potreba tržišta rada za radnom snagom s kompetencijama koje je prate.

Na kraju napomenimo da se završetkom stručnoga studija *ne stječe viša stručna sprema*, kao što je to do sada bio slučaj. Na isti način se završetkom diplomskoga studija ne stječe visoka stručna sprema. Dostignuta razina obrazovanja i odgovarajući akademski ili stručni naziv, uz detaljan opis stečenih znanja, vještina i kompetencija koja zamjenjuje dosadašnji koncept stručnih sprema, bit će puno korisnija informacija poslodavcima.

TRI RAZINE SVEUČILIŠNOGA STUDIJA

Što sve zovemo studentskim radom i kako ga mjerimo?

Ilustrirajmo taj problem primjerom. Pretpostavimo da student tijekom semestra ima 2 sata predavanja i 2 sata vježbi iz matematike. Tijekom 15 tjedana, koliko se izvodi nastava u jednome semestru, to iznosi ukupno 60 sati. Nadalje, student treba svaki mjesec položiti i kolokvije i, naravno, za njih učiti, što procjenjujemo na 35 sati. Procjena se može temeljiti na studentskoj anketi. Osim toga, student treba svaki tjedan kod kuće izraditi problemske zadatke i predati ih na vježbama. Pretpostavimo li da prosječnom studentu za to tjedno treba 2-3 sata, u jednome se semestru na tu aktivnost potroši oko 40 sati rada. U programu rada piše da studenti tijekom semestra trebaju predati jedan esej u timu pa tu pretpostavljamo približno 15 sati uloženoga rada. Pribrojiti ćemo tome povremeno polazanje demonstratura (studenti podučavaju studente) te ostalo učenje i pripreme, u iznosu od 35 radnih sati. Dakle, učeći matematiku student ukupno provede oko 185 radnih sati tijekom semestra.

Nadalje, tijekom semestra bi student ukupno trebao odraditi od 750 do 900 radnih sati (oko 8 sati dnevno tijekom 5 ili 6 mjeseci). Dogovorno se uzima da jedan semestar vrijedi ukupno 30 ECTS bodova, što drugim riječima znači da jedan ECTS čini između 25 i 30 sati rada studenta.

S obzirom na to točan iznos ECTS-a nije precizna mjera, nego predstavlja procjenu sati rada studenata. S druge strane, ECTS je relativna mjera jer govori o udjelu utrošenoga rada studenata na jedan predmet u odnosu na ukupni rad u pojedinome semestru.

Tri razine na sveučilištu

Osnovni ciljevi tzv. trodijelnoga sustava (engl. *three cycles*, hrv. tri ciklusa ili tri razine) usporedive su i kompatibilne razine u višem i visokom obrazovanju. Za prve je dvije razine Helsinškom deklaracijom određen broj ECTS bodova (180-240 za prvi, te 60-120 za drugi ciklus), treća je razina još uvijek otvorena na europskoj razini, ali pojedine zemlje su normirale i tu razinu.

U ljeto 2003. godine Hrvatski sabor prihvatio je novi Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokome obrazovanju koji određuje potrebne iznose ECTS bodova za pojedine sveučilišne stupnjeve (vidi sliku 1.). Pretvorimo li bodove u godine redovitoga studiranja (60 ECTS-a = 1 godina), dobivamo potrebne godine redovitoga studiranja da bi se dobila kvalifikacija određene razine. Ova shema ima i izuzetaka koji se uglavnom odnose na biomedicinsko područje i obrazovanje nastavnika.

Prema Zakonu sveučilište može organizirati i poslijediplomski specijalistički studij u trajanju od jedne ili dvije godine kojim se stječe zvanje specijalista određenog

područja (spec.). Specijalističke studije treba promatrati kao dio cjeloživotnoga obrazovanja, a služe produbljivanju znanja u pojedinim stručnim područjima te prijenosu novih znanja i vještina u gospodarstvo.

Kvalifikacija

Kvalifikaciju diplomanta opisuju sljedeći elementi:

- razina ili stupanj (engl. *level*) – BSc, MSc, PhD
- radno opterećenje studenta (engl. *workload*) – ECTS mjeri količinu uloženoga rada studenta da bi stekao neke ishode učenja
- kvaliteta programa ili ustanove – vrednuje ga Agencija za znanost i visoko obrazovanje
- ishodi učenja (engl. *learning outcomes*) – stručni i generički
- profil (engl. *profile*) – područje studiranja.

U ishode učenja stečene na svakoj razini obrazovanja uključena su sljedeća znanja i vještine:

- znanja i vještine u pojedinome specifičnome području
- generičke (transverzalne) vještine zajedničke za većinu ustanova visokoga obrazovanja (rezoniranje, komuniciranje, analitičke vještine, načini usvajanja znanja i sl.).

Opterećenje studenata mjeri se pomoću ECTS bodova, dok se ishodi učenja trebaju definirati za svaki studij, ali i za svaki pojedini kolegij u studiju. Student godišnje za 60 ECTS bodova „odradi” 1500-1800 sati, a to je 25-30 sati za jedan ECTS bod. Ishodi učenja definiraju minimalne zahtjeve koje student mora ispuniti da bi položio određeni predmet ili čitav studijski program.

Ishodi učenja na pojedinim razinama

Ishodi učenja primjenjuju se na razini studijskih programa za opis stečenih kvalifikacija, ali i na međunarodnoj razini za priznavanje i prepoznavanje diploma i kvalifikacija. U Tablici 1. navedeni su opisi općih ishoda učenja za pojedine sveučilišne razine, takozvani Dublinski opisnici. Oni se trebaju prilagoditi svakome pojedinačnome sustavu visokoga obrazovanja, što će biti napravljeno pomoću Hrvatskoga kvalifikacijskoga okvira. Napomenimo da su očekivani ishodi učenja drugačiji za stručne studije, pa stoga te dvije vrste studija nisu jednake u svojim ishodima.

Tablica 1: Kriteriji za dodjeljivanje stupnjeva

	Prvostupnik – BSc	Magistar – MSc/MA	Doktor – PhD
<i>Znanje i razumijevanje</i>	Demonstriraju znanje i razumijevanje u području studiranja koje se dograđuje na srednjoškolsko obrazovanje i koje je poduprto znanjem iz naprednih udžbenika i uključuje neke vidove modernih znanja u području studiranja.	Demonstriraju znanje i razumijevanje koje se temelji na prvome stupnju, ali ga i proširuju i/ili produbljuju te tako predstavlja temelj ili mogućnost originalnoga razvoja i/ili primjene ideja , koje su često unutar područja istraživanja studija.	Demonstriraju kreaciju i interpretaciju novih znanja kroz originalno istraživanje i publiciranje rezultata vlastitih istraživanja, sustavno razumijevanje biti znanstvenoga i/ili primijenjenoga znanstvenoga područja istraživanja u kojem rade.
<i>Primjena znanja i razumijevanja</i>	Mogu primijeniti znanje i razumijevanje na način karakterističan za pojedinu struku i imaju kompetencije koje im omogućuju rješavanje problema u području studiranja.	Mogu znanje i razumijevanje, kao i sposobnost rješavanja problema, primijeniti u novim ili nepoznatim situacijama u širem (ili interdisciplinarnom) kontekstu, koji je povezan s područjem studiranja.	Mogu znanje i istraživanje primijeniti za izradu koncepata, izradu i implementaciju projekata koji će generirati nova znanja, primjene i razumijevanje te tako doprinijeti korpusu znanja koji se verificira publiciranjem u nacionalno i/ili međunarodno priznatim publikacijama.
<i>Donošenje zaključaka i sudova (odluka)</i>	Imaju vještine potrebne za prikupljanje i interpretaciju relevantnih podataka (obično u području studiranja) i stvaranje zaključaka koji uključuju relevantne društvene, znanstvene i etičke teme.	Imaju sposobnost integriranja znanja i upravljanja kompleksnošću , formuliranja sudova na temelju nepotpunih ili ograničenih informacija, koje uključuju društvene i etičke odgovornosti povezane s primjenom njihova znanja i ocjena.	Imaju sposobnost kritičke analize, evaluacije i sinteze novih i kompleksnih ideja , stvaranja sudova o kompleksnim temama koje uključuju relevantnu društvenu, znanstvenu i etičku odgovornost.
<i>Prezentacije</i>	Mogu prezentirati informacije, ideje, probleme i njihova rješenja stručnoj i općoj publici.	Mogu prezentirati svoje zaključke , kao i znanje i argumente koji ih podupiru, stručnoj i općoj publici na jasan i nedvosmislen način.	Mogu prezentirati svoje zaključke i rezultate originalnoga istraživanja , stručnoj i općoj publici na jasan i efektivan način.

	Prvostupnik – BSc	Magistar – MSc/MA	Doktor – PhD
<i>Vještine učenja</i>	Razvili su vještine učenja potrebne za cjeloživotno učenje , ali i nastavak studiranja na diplomskom studiju.	Razvili su vještine učenja potrebne za cjeloživotno učenje (formalno, ali i samostalno).	Razvili su kvalitete i generičke vještine potrebne za zapošljavanje i samozapošljavanje te kontinuirano napredovanje u teorijskom i/ili primijenjenom istraživanju i razvoju novih tehnika, ideja i pristupa.

Razlika između prvostupnika i magistra struke

Vjerojatno je široj javnosti najzanimljivija razlika između prve razine obrazovanja (BSc) i druge razine obrazovanja (MSc, MA), odnosno njihov smisao i zapošljivost. O toj temi postoji dosta različitih, pa i međusobno suprotstavljenih stavova i pristupa.

Na početku navedimo jednu unutarnju motivaciju za uvođenje prvostupnika u sustav hrvatskoga visokoga obrazovanja. Spomenuli smo da samo svaki treći upisani student ujedno i diplomira. Tipična je situacija da uspije doći do sredine studija i onda odustane nakon nekoliko godina financijskoga i intelektualnoga ulaganja. Nakon odustajanja, njemu kao kvalifikacija za zapošljavanje ostaje samo srednjoškolska svjedodžba.

S druge strane, Hrvatska ostaje na dnu europske ljestvice kad je u pitanju postotak populacije sa završenom višom ili visokom školom. Jedva je 12% ljudi u Hrvatskoj u toj kategoriji, u usporedbi s Finskom koja ima oko 60% populacije sa završenom višom ili visokom školom, odnosno sveučilišnim obrazovanjem. Uvođenjem međurazine (međustupnja) na tome petogodišnjem putu, stjecanje kvalifikacije omogućilo bi se velikome dijelu studenata, koji u sadašnjem sustavu ostaju bez nje. S druge strane, analiza kvalifikacija, koje trebaju poslodavci u europskim zemljama, pokazala je da se za većinu struka može upotrijebiti trogodišnje ili četverogodišnje obrazovanje na sveučilištima.

Dakle, *prvostupnik treba usvojiti temeljna znanja struke* koju studira, i *praktična i teorijska znanja*, tako da bi uspješno mogao raditi u timu, samostalno obavljati stručne poslove manje složenosti ili nastaviti daljnje samoučenje ili obrazovanje na višem stupnju. Ovo posljednje posebno je važno u procesu izrazito brze akumulacije novih znanja kojih smo izloženi u posljednjih nekoliko desetljeća.

Primjerice, informacijske tehnologije (internet, mobitel, internetsko bankarstvo itd.), koje danas rabimo u širokome rasponu i nezamisliv nam je profesionalni i privatni život bez njih, nisu bile predmet izučavanja na fakultetima prije samo desetak ili petnaestak godina. Pa ipak, izučavali su se neki temeljni principi potrebni za njihov razvoj. Većina današnjih stručnjaka na tome području ipak je morala primijeniti samoučenje da bi se mogli uhvatiti u koštac s profesionalnim zahtjevima. To su mogli samo ako su imali dobre temelje u teorijskim disciplinama, kao i generičke vještine (sposobnost rješavanja problema, samoučenje itd.). No, prvostupnik mora imati i određena praktična znanja koja mu omogućavaju trenutno zapošljavanje nakon završetka studija. Naravno, ta će praktična znanja i vještine relativno brzo zastarijevati, tako da će on biti upućen na cjeloživotno učenje (formalno i neformalno).

Na sljedećoj, *diplomskoj razini*, student treba produbiti i proširiti znanja stečena na prvome stupnju kako bi imao mogućnost originalnoga razvoja i/ili primjene ideja. Znači da bi trebao voditi timove u industriji, samostalno projektirati i voditi razvojne procese ili projekte itd. Konkretno, prvostupnik bi mogao biti član tima koji bi vodio magistar.

Primjer 1. Magistar strojarstva dizajnirao bi projekt strojarskih instalacija i pripreme vode u gradskim bazenima. Pri tome bi dao smjernice proračuna energije, ventilacije i odvlaživanja prostora te mogućih ušteda energije na toplom zraku ili vodi i sl. Član projektnoga tima, prvostupnik, bio bi zadužen za razradu pojedinih dijelova projekta, fizičkih proračuna, detaljnih nacрта i shema, a sve to pod vodstvom i koordinacijom diplomiranoga inženjera koji vodi projekt. Nadalje, voditelj treba imati i interdisciplinarno znanje jer usko surađuje s arhitektima, diplomiranim inženjerima elektrotehnike i građevinarstva, izvođačima radova, investitorima itd., a mora imati i osnovna ekonomska znanja kako bi uspješno vodio projekt i/ili vlastiti projektni ured.

Primjer 2. Slično se pretpostavlja da bi projektiranje informacijskoga sustava u poduzeću, kao i plan njegove implementacije, trebao raditi magistar informatike, dok bi pojedine dijelove projekta, kao što su programiranje pojedinih dionica, izrada korisničkoga sučelja, podešavanje opreme i slično, trebali raditi prvostupnici informatike ili računarstva. Naravno, ukoliko poduzeće nije veliko i ako je informacijski sustav implementiran, dovoljno bi bilo zaposliti prvostupnika koji bi održavao opremu i korisničku pomoć (eng. *helpdesk*) za zaposlenike te možda mrežne stranice poduzeća.

Razlike između magistra znanosti (mr. sc.) i magistra struke (mag.)

U starome sustavu, prije Bolonjske reforme, važno mjesto u visokome obrazovanju zauzimao je magistarski znanstveni studij i stupanj magistra znanosti. On se

upisivao nakon što je student stekao diplomu (diplomiranog inženjera, profesora, diplomiranog ekonomista i sl.), a njegova je orijentacija uglavnom bila uvođenje u znanstveno-istraživački rad u pojedinome znanstvenome području. Najčešće je trajanje studija bilo 2 godine, tijekom kojih se izvodila nastava i polagali ispiti te je završavao izradom magistarskoga znanstvenoga rada. Na većini je fakulteta preduvjet za doktorat znanosti bio magisterij znanosti. Dakle, doktorat znanosti u Hrvatskoj dobivao se minimalno 3 godine kasnije nego u zapadnoeuropskim zemljama gdje titula magistra znanosti nije postojala.

Magistar struke, prema Bolonjskoj shemi, bitno se razlikuje od magistra znanosti po svojem mjestu u sustavu, ali i prema kompetencijama koje se stječu završetkom studija. Osnovna je razlika u tome što je najvažnija orijentacija magistra znanosti prema znanstveno-istraživačkome radu, dok je magistar struke ponajprije usmjeren na dobro poznavanje struke. Nadalje, moglo bi se reći da je magistar znanosti (mr. sc.) negdje na “pola puta” između magistra struke i doktora znanosti.

Dodatni problem u tumačenju navedenih pojmova čini i prevođenje pojmova “master of science” i “master of art” s engleskoga na hrvatski jezik. Ovdje je riječ o ekvivalentima našem magistru struke, pa se pojam “science” shvaća kao termin za prirodne znanosti (biologija, kemija, fizika i matematika), a ne kao stari termin “magistar znanosti”.

Ono što je trenutačno veliki problem s novim sustavom obrazovanja jest činjenica da tržište rada prepoznaje nove kvalifikacije i da ih je spremno upotrijebiti, pa i sudjelovati u njihovu kreiranju.

Taj dijalog akademska zajednica intenzivira i ovim priložima.

KOME TREBAJU DOPUNSKE ISPRAVE O STUDIJU – DODATAK DIPLOMI?

Na sveučilištima diljem Europe u tijeku su značajne promjene obrazovnog sustava. Promjene su nužne kao posljedica vremena u kojem živimo: naprednih tehnologija, brzih komunikacija, širenja informacija i globalizacijskih procesa. Zbog golemih izazova pred kojima se nalazimo, u obrazovanju se moraju dogoditi korjenite promjene koje će pratiti tokove suvremenoga razvoja društva i **integriranoga tržišta rada**. Europski obrazovni sustav donosi čitavo mnoštvo novih, pozitivnih elemenata uz puno poštivanje različitosti i autonomije sveučilišta.

Sveučilišta zauzimaju središnje mjesto u razvoju svakoga društva, pa tako i europskoga. Ona stvaraju, čuvaju i prenose znanja koja su ključna za socijalnu i ekonomsku stabilnost, kako na lokalnoj, regionalnoj, tako i na globalnoj razini. Upravo stoga se posebna pozornost posvećuje reformi obrazovnog sustava, a reforma će biti uspješna samo ako sveučilišta odgovore izazovima globalne konkurencije i potreba suvremenoga tržišta rada.

Europska sveučilišta poznata su kao odredište mnogih studenata iz čitavoga svijeta. Ona značajno pridonose inovacijama i održivome ekonomskome razvoju u svjetskim razmjerima. Stvaranje Europe znanja započelo je primjenom načela Bolonjske deklaracije. To je zajednička deklaracija europskih ministara obrazovanja potpisana u Bolonji 19. lipnja 1999. godine, a odnosi se na reformu sustava visokoga obrazovanja.

Hrvatska su se *sveučilišta* uključila u nove izazove, koji su dodatno uvjetovani specifičnim položajem Hrvatske na prostoru EU (zemlja kandidat), ali i nedostacima prethodnoga sustava. Temeljni je nedostatak prepoznat u neučinkovitosti koja je iskazana u skromnoj kompetitivnosti, marginalnoj međunarodnoj reputaciji i nedovoljnoj prisutnosti u gospodarskome razvoju Hrvatske.

Priznavanje kvalifikacija nužno je kako bi se omogućilo studentima da studiraju na različitim sveučilištima u različitim zemljama te da se jednakopravno natječu na radna mjesta koja se nude na EU tržištu. Vijeće Europe izradilo je Lisabonsku konvenciju o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija (konvencija je stupila na snagu 1999. godine). Njezin je glavni cilj osigurati da se svakome tko je stekao kvalifikaciju u jednoj zemlji ona prizna u nekoj drugoj. Pri tome se spominje i *Dodatak diplomi* (engl. *Diploma Supplement*). Lisabonska konvencija obvezuje zemlje potpisnice da pružaju informacije o svojim ustanovama i programima visokoga obrazovanja te da uspostave nacionalni informacijski centar koji će pružati informacije o priznavanju inozemnih kvalifikacija studentima, diplomantima, poslodavcima, ustanovama visokoga obrazovanja i drugim zainteresiranim strankama (ENIC/NARIC uredi). Kod nas je uz *Dodatak diplomi* u uporabi i *Dodatak svjedodžbi*, odnosno *Dopunska isprava o studiju*.

U novim smjernicama razvoja visokoga školstva u Hrvatskoj prepoznaje se potreba poticanja znanstvene izvrsnosti natjecanjem, evaluacijom i visokim kriterijima,

trajnom izobrazbom i primjerenim ulaganjima u znanstvena istraživanja. To je ujedno i preduvjet razvoja Hrvatske na integriranom europskom tržištu rada. Pojačati povjerenje u kvalitetu hrvatskoga visokoškolskoga obrazovanja zadatak je svih dionika obrazovnoga procesa. *Dodatak diplomu* daje okvir kojim se izjednačuju kriteriji procjene kompetencija i vještina. Studijski programi i diplomirani studenti od toga imaju višestruku korist. Precizan opis studijskih programa omogućuje objektivnu procjenu stečenih kvalifikacija i uspjeha svakoga studenta. Njime se olakšava prohodnost studenta na obrazovnoj vertikali, tj. višim stupnjevima obrazovanja, ali i zapošljavanje na integriranom tržištu rada. *Dodatak diplomu* od je velike koristi poslodavcima jer im daje mogućnost uvida u stečeno znanje kandidata, njegove profesionalne vještine i kompetencije, razinu kvalifikacije i sl. Koristi se kao općeprihvaćen dokument u zemljama Europe, a u Hrvatskoj je njegovo izdavanje zakonski regulirana obveza.

Što je *Dodatak diplomu*?

Ovdje treba, prije svega, rasvijetliti neke temeljne pojmove koji se koriste u hrvatskome obrazovnome sustavu. Po završetku *preddiplomskog studija* studentu se uručuje *Svjedodžba* i *Dodatak svjedodžbi*, a po završetku *diplomskoga studija* studentu se uručuje *Diploma* i *Dodatak diplomu*. Dakle:

- ***Svjedodžba*** je kvalifikacija koju dodjeljuje visokoškolska ustanova nakon uspješnoga završetka prediplomskog studija i stručnog studija.
- ***Dodatak svjedodžbi*** (*Dopunska isprava o studiju*) izdaje se osobama koje imaju svjedodžbu o završenome prediplomskome studiju ili (BA) strukovnome obrazovanju i osposobljavanju te dopunjuje informacije koje su već uključene u službenu svjedodžbu, čini je lakše razumljivom, naročito poslodavcima ili ustanovama izvan zemlje u kojoj je izdana.
- ***Diploma*** je kvalifikacija koju dodjeljuje visokoškolska ustanova nakon uspješnoga završetka programa sveučilišnoga diplomskoga studija i specijalističkoga diplomskoga stručnoga studija. Unutar sustava prikupljanja bodova, program studija završen je kada se prikupi određen broj bodova dodijeljenih za postignuće određenih ishoda učenja.
- ***Dodatak diplomu*** dokument je koji se prilaže uz određenu diplomu visokoškolske ustanove radi detaljnijeg uvida u razinu, sadržaj, sustav i pravila studiranja te postignute ishode tijekom studija. Ovim se dokumentom objašnjava diploma, koja po pravilu sadrži samo osnovne biografske podatke kandidata i kratku informaciju o stručnom nazivu i disciplini. Ako je pravilno popunjen, *Dodatak diplomu* olakšava realnu procjenu bilo kojeg stupnja ili kvalifikacije. *Dodatak diplomu* izdaje se svakome studentu, bez obzira na program, uz originalnu diplomu i nakon završetka programa, a izdaje ga ustanova koja dodjeljuje izvornu diplomu. Ovaj dokument je besplatan

i dodjeljuje se na hrvatskome i engleskome jeziku. Dodjelu na drugim jezicima uređuju visoka učilišta. *Dodatak diplomi je općeprihvaćen dokument u državama članicama Bolonjskoga procesa.*

Dodatak diplomi pruža mogućnost da različiti korisnici (poslodavci, stručne asocijacije i sl.) donesu vlastitu procjenu stručnosti i upotrebljivosti znanja i vještina usvojenih tijekom studija. U interesu je svakog sveučilišta da promiče, širi informacije o svrsi i sadržaju *Dodatka diplomi* među studentima, poslodavcima, ustanovama i svima koji su zainteresirani. Važno je napomenuti da *Dodatak diplomi nije* ni životopis, ni nadomjestak izvorne diplome, ni automatski sustav koji jamči priznavanje.

Sadržaj diploma i dopunskih isprava o studiju koje studentima izdaju visoka učilišta nakon završetka studija propisan je *Pravilnikom o sadržaju diploma i dopunskih isprava o studiju* koji je na temelju članka 84. stavka 7. Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju ("Narodne novine", broj 123/03, 198/03, 105/04 i 174/04) donio ministar znanosti, obrazovanja i športa.

Diploma sadrži sljedeće podatke:

- naziv Republika Hrvatska i grb
- puni naziv visokog učilišta i sjedište
- naziv: DIPLOMA
- ime i prezime studenta
- datum, mjesto i državu rođenja studenta
- naziv i smjer završenoga studijskoga programa
- stečeni akademski naziv, odnosno stupanj
- broj, mjesto i datum izdavanja diplome
- potpis čelnika i pečat visokog učilišta.

Dodatak diplomi (*Dopunska isprava o studiju*) sadrži:

- podatak o nositelju diplome
- podatke o razini kvalifikacije
- podatke o stečenoj kvalifikaciji
- podatke o sadržaju i rezultatima dobivene kvalifikacije
- podatke o mogućnostima zapošljavanja
- dodatne informacije
- ovjeru *Dodatka diplome*
- podatke o visokoškolskome sustavu u Republici Hrvatskoj.

Što *Dodatak diplomi* nudi studentima, poslodavcima i obrazovnim ustanovama?

U današnjem svijetu ubrzanih ekonomskih, tehnoloških i političkih promjena, vrlo brzo se mijenjanju obrazovni sustavi pojedinih zemlja, kao vrsta odgovora i stal-

noga prilagođavanja globalnim promjenama. S druge strane, prisutna je sve veća pokretljivost ljudi, kako na globalnom tržištu radne snage, tako i u okviru međunarodne mreže akademskih ustanova, pri čemu je priznavanje i procjena stečenih kvalifikacija u različitim obrazovnim sustavima jedan od osnovnih preduvjeta ove pokretljivosti.

Bez obzira kanite li se upisati u neki program, tražite li posao ili želite steći iskustvo u inozemstvu, važno je da svoje vještine i kompetencije znate prikazati tako da se jasno razumiju.

Budući da diplome ne pružaju dovoljno informacija za detaljniju procjenu razine stečenih znanja, profesionalnih vještina i njihove primjenljivosti, *Dodatak diplomi* osigurava detaljnija objašnjenja o stečenoj kvalifikaciji, podatke o razini kvalifikacije, podatke o sadržaju i rezultatima dobivene kvalifikacije, podatke o mogućnostima zapošljavanja, podatke o visokoškolskom sustavu u Republici Hrvatskoj i dr. Pored toga, *Dodatak diplomi*:

- daje precizan opis postignuća, kompetencija i vještina
- daje dobru osnovu za objektivnu procjenu stečenih profesionalnih znanja na tržištu rada, čime se povećava zapošljivost
- otvara mogućnosti uključenja svakoga pojedinca u daljnji obrazovni proces na visokoškolskim ustanovama širom svijeta (cjeloživotno obrazovanje, viši stupnjevi obrazovanja i sl.).

Ustanovama visokoškolskoga obrazovanja *Dodatak diplomi*:

- olakšava akademsko i profesionalno priznavanje i povećava transparentnost kvalifikacija
- štiti nacionalnu i institucionalnu autonomiju nudeći zajednički okvir koji postaje prepoznatljiv i priznat u EU
- olakšava akademsko i profesionalno priznavanje, prepoznavanje i procjene postignute kvalifikacije
- promovira ustanovu u inozemstvu
- povećava zapošljivost završenih studenata na nacionalnom i međunarodnom planu
- olakšava administrativno priznavanje diplome.

Osim *Dodatka diplomi* na EU tržištu se koristi i skup dokumenata koji je poznat pod nazivom EUROPASS, a sastoji od pet dokumenata:

- *Europass Curriculum Vitae (CV)*
- *Europass Language Passport*
- *Europass Mobility*
- *Europass Certificate Supplement i*
- *Europass Diploma Supplement.*

HRVATSKI I EUROPSKI KVALIFIKACIJSKI OKVIR

Na prijedlog Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa u srpnju 2007. godine Vlada Republike Hrvatske prihvatila je prijedlog *Polaznih osnova Hrvatskoga kvalifikacijskog okvira*, čime izrada cjelovitoga Hrvatskog kvalifikacijskog okvira (HKO) postaje projekt od nacionalnog interesa.

HKO će predstavljati bitan uvjet za uređenje sustava cjeloživotnoga učenja koje čini okosnicu društva utemeljenoga na znanju. Zasniva se na hrvatskoj obrazovnoj tradiciji, sadašnjem stanju i razvoju društva, potrebama gospodarstva, pojedinca i društva u cjelini, odrednicama Europskoga kvalifikacijskog okvira i međunarodnim propisima koje je prihvatila Republika Hrvatska. Izgradnja konkurentnoga gospodarskoga prostora zahtijeva pokretljivost kompetencija te njihovo jasno prepoznavanje i uporabu na dobrobit djelatnika, poslodavaca i cijele zajednice. HKO je instrument koji će olakšati zapošljivost te osobni razvoj pojedinaca za izgradnju socijalne povezanosti, što je posebno važno za društva u kojima su ekonomske i tehnološke promjene te starenje stanovništva nametnule cjeloživotno učenje kao nužnost obrazovne i gospodarske politike.

HKO ima zadaću povezati ishode učenja koji se postižu u svim obrazovnim ustanovama te ih postaviti u međusobne odnose u Republici Hrvatskoj i međunarodnoj razmjeni. Njime se postavljaju jasni kriteriji kvalitete stjecanja kompetencija koje sudionik obrazovanja može očekivati da će imati nakon završetka obrazovanja za kvalifikaciju određene vrste, obujma i razine. HKO predstavlja jedinstven sustav koji omogućuje da se ishodi učenja mjere i uspoređuju jedni s drugima, a ima jednostavnu temeljnu građu te sadržava cjelovit i minimalan broj osnovnih elemenata. Značaj HKO-a ogleda se u kvalitetnijem povezivanju potreba tržišta rada s provođenjem školskih i obrazovnih programa te u vrjednovanju svih ishoda učenja.

Ustrojavanje HKO-a podloga je za provedbu promjena u strukovnome obrazovanju, reformu i primjenu Bolonjskoga procesa, kao i druge započete reforme u cjelokupnome sustavu obrazovanja, za izgradnju sustava kvalitetnoga cjeloživotnoga učenja, za stvaranje snažnih sveučilišta i škola te za ustrojavanje jedinstvenoga sustava upravljanja kvalitetom.

Smisao je ovih promjena u povezivanju kvalitetnoga obrazovnog sustava s tržištem rada te izgradnji kompetitivnoga gospodarstva uz nužnu socijalnu povezanost. Hrvatskim kvalifikacijskim okvirom daju se smjernice za usklađivanje propisa kojima se uređuju različiti vidovi obrazovanja. Za osmišljavanje i vođenje daljnjih aktivnosti na pripremi i izradi cjelovitoga HKO-a Vlada Republike Hrvatske, na prijedlog Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, imenuje Povjerenstvo za izradu HKO-a koje je sastavljeno od predstavnika svih nadležnih ministarstava, socijalnih partnera i sudionika osnovnoga, srednjega i visokoga obrazovanja, kao i drugih zainteresiranih partnera.

Osnovni pojmovi

Radi boljega razumijevanja daje se pregled osnovnih pojmova:

- **Cjeloživotno učenje** (engl. *LLL – Lifelong Learning*) označava aktivnosti svih oblika učenja koje se obavljaju tijekom života s ciljem unaprjeđenja znanja, vještina i kompetencija u užem smislu za osobne, društvene i profesionalne potrebe.
- **Kompetencije** (engl. *competences*) označavaju skup znanja, vještina i skup kompetencija u užem smislu.
- **Znanje** (engl. *knowledge*) označava skup stečenih i povezanih informacija (u HKO-u znanje će se odnositi na teorijsko i činjenično znanje).
- **Vještine** (engl. *skills*) obuhvaćaju primjenu znanja i uporabu propisanih načina rada u izvršenju zadaća i rješavanju problema. U HKO-u vještine će se odnositi na kognitivne (logičko, intuitivno i kreativno razmišljanje), psihomotoričke (fizička spretnost te upotreba metoda, instrumenata, alata i materijala) i/ili socijalne vještine.
- **Kompetencije u užem smislu** (engl. *competences*) označavaju postignutu primjenu konkretnih znanja i vještina, u skladu s danim standardima (u HKO-u kompetencije u užem smislu odnosit će se na samostalnost i odgovornost).
- **Europski kvalifikacijski okvir** (engl. *EQF – European Qualifications Framework*) instrument je uspostave razina kvalifikacija ustrojen tako da djeluje kao sredstvo prepoznavanja i razumijevanja kvalifikacija između nacionalnih (ili sektorskih) kvalifikacijskih okvira.
- **Nacionalni kvalifikacijski okvir** (engl. *NQF – National Qualifications Framework*) instrument je uspostave kvalifikacija stečenih u određenoj zemlji kojim se daju osnove za jasnoću, pristupanje, prohodnost, stjecanje i kvalitete kvalifikacija.
- **Hrvatski kvalifikacijski okvir** (engl. *CROQF – Croatian Qualifications Framework*) je instrument uspostave kvalifikacija stečenih u Republici Hrvatskoj kojim se daju osnove za jasnoću, pristupanje, prohodnost, stjecanje i kvalitete kvalifikacija.
- **Kvalifikacija** (engl. *qualification*) formalni je naziv za određeni stupanj (razina i obujam) kompetencija određene osobe koji se dokazuje školskom svjedodžbom ili diplomom, ili drugom javnom ispravom koju izdaje nadležna ustanova.
- **Vrsta kvalifikacija** (engl. *award-type*) označava skup kvalifikacija neovisno o struci ili sektoru (području rada). Primjer: prvostupnik.
- **Naziv kvalifikacije** (engl. *named award*) označava vrstu kvalifikacije s točnom naznakom struke ili sektora (područja rada) koju je pojedina osoba stekla. Primjer: magistar kemije.

- **Razine (i podrazine) kvalifikacija** (engl. *reference levels*) označavaju složenost i doseg stečenih kompetencija, a opisuju se skupom mjerljivih pokazatelja.
- **Mjerljivi pokazatelji razina** (engl. *level indicators/descriptors*) opisi su ishoda učenja određene razine.
- **Ishodi učenja** (engl. *learning outcomes*) kompetencije su koje je osoba stekla.
- **ECTS bod** (engl. *ECTS Credit, European Credit Transfer and Accumulation System*) mjerna je jedinica za iskazivanje obujma stečenih kompetencija.
- **Vrsta obrazovnih programa** (engl. *study programme type*) skup je obrazovnih programa za stjecanje kvalifikacija određene vrste. Primjer: preddiplomski studij.

Europski kvalifikacijski okvir

Prvi korak prema ustrojavanju Europskoga kvalifikacijskoga okvira (EKO, *European Qualifications Framework, EQF*) za sustav visokoga obrazovanja započeo je objavom Bolonjske deklaracije te uvođenjem binarnoga sustava, sustava prijenosa ECTS bodova, dodatka diplomi ili dopunske isprave o studiju, opterećenja studenta, ishoda učenja, predviđenoga skupa kompetencija te stručnog profila. Na taj se način dogodio *pomak* u shvaćanju misije obrazovanja koji je pozornost sa zahtjeva za upis na studij i razmatranja kurikuluma prebacio na ishode procesa obrazovanja i njihovu osnovnu svrhu – *zapošljivost*. Sljedeći su koraci bile određene međunarodne i nacionalne aktivnosti, uključujući definiranje mjerljivih pokazatelja razina te ustrojavanje nacionalnih kvalifikacijskih okvira u nekim europskim zemljama (npr. Irska, Škotska). U okviru EKO-a predloženo je osam razina kvalifikacija koje se mogu stjecati različitim oblicima školovanja: od osnovne škole pa sve do treće razine visokoga obrazovanja, uključujući učenje na radnome mjestu i druge oblike učenja. Ustrojena su brojna povjerenstva i radne skupine Europske komisije, izrađeni su mnogi polazni dokumenti s ciljem uvođenja cjelovitoga EKO-a i omogućivanja stvaranja nacionalnih i tzv. sektorskih kvalifikacijskih okvira. EKO će posebno pridonositi:

- boljem razumijevanju sustava kvalifikacija u svim europskim zemljama
- jasnome i jednostavnome priznavanju inozemnih kvalifikacija i poticanju pokretljivosti
- upravljanju i osiguranju kvalitete školskog/obrazovanog sustava
- razvoju nacionalnih kvalifikacijskih okvira.

U svrhu ustrojavanja EKO-a posljednjih je godina organiziran niz konferencija na kojima su zaključeni dogovori o ustrojavanju i osnovnim principima EKO-a, kao i

nacionalnih kvalifikacijskih okvira europskih zemalja. EKO uvodi skup zajedničkih načela, postupaka i smjernica za mnoge oblike suradnje različitih partnera s naglaskom na nužnost ustrojavanja nacionalnih sustava upravljanja i osiguranja kvalitete. Uvode se i ključne kompetencije cjeloživotnoga učenja i razine kvalifikacija koje se izražavaju znanjima, vještinama i kompetencijama. Takva se ključna znanja, vještine i kompetencije cjeloživotnoga učenja iskazuju u nekoliko skupina: komuniciranje na materinskome jeziku, komuniciranje na stranim jezicima, osnove matematike te prirodnih i tehničkih znanosti, moderne informacijske tehnologije, organiziranje učenja, međuljudske kompetencije, poduzetništvo te kulturno izražavanje.

U listopadu 2007. godine Europski parlament je usvojio predloženi EKO s ključnim kompetencijama i ishodima učenja za svaku od razina kvalifikacija. Tim se dokumentom predlaže EKO s osam razina. Kroz posljednje će se tri razine (6., 7. i 8. razina) prepoznavati razine kvalifikacija koje se predviđaju Bolonjskim procesom za visoko obrazovanje. Kvalifikacije svih ostalih razina mogu se stjecati izvan sustava visokoga obrazovanja, osim nekih kvalifikacija pete razine za koje se predviđa stjecanje i unutar sustava visokoga obrazovanja kroz studije koji imaju ukupno manje od 180 ECTS bodova (tzv. "short-cycle" sustava visokoga obrazovanja). Prva razina obuhvaća kvalifikacije koje podrazumijevaju osnovna opća znanja, osnovne vještine za izvođenje jednostavnih zadataka te kompetencije koje su potrebne na radnome mjestu ili učenju pod izravnim nadzorom voditelja u unaprijed poznatom kontekstu. Osmo razina obuhvaća kvalifikacije koje podrazumijevaju najnaprednija specifična znanja i njihovo međusobno povezivanje, vladanje najnaprednijim vještinama i tehnikama u znanstvenim istraživanjima te kompetencije održivoga autoriteta, inovacija, odgovornosti, samostalnosti te vođenja održivih znanstvenih istraživanja i projekata.

Hrvatski kvalifikacijski okvir

Ciljevi izrade Hrvatskoga kvalifikacijskoga okvira su:

- razumijevanje različitih vrsta kvalifikacija i njihovih međudnosa
- dostupnost sustavu obrazovanja tijekom cijeloga života
- jednostavnost prepoznavanja, vrednovanja i priznavanja inozemnih kvalifikacija
- prepoznavanje i priznavanje hrvatskih kvalifikacija u inozemstvu
- kvalitetna zapošljivost
- izgradnja sustava vrednovanja i priznavanja kompetencija stečenih na radnome mjestu i drugim oblicima učenja
- unaprjeđenje suradnje između različitih sudionika u obrazovanju

- stvaranje jedinstvenoga sustava upravljanja kvalitete postojećih i novih kvalifikacija
- stvaranje razumljivoga prikaza obrazovnih postignuća za poslodavce, polaznike obrazovanja i roditelje
- promoviranje obrazovanja u Hrvatskoj.

Polaznim osnovama HKO-a određena su načela pri izradi i razvoju cjelovitoga HKO-a:

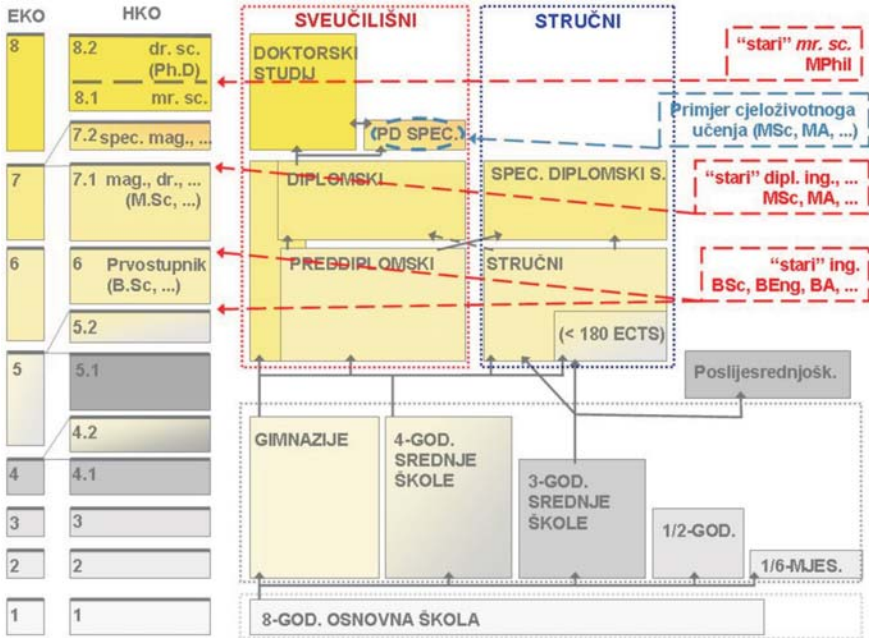
- poštovanje hrvatskoga naslijeđa i postojećega sustava obrazovanja
- prihvaćanje smjernica EU-a i iskustava drugih zemalja u izgradnji njihovih kvalifikacijskih okvira
- priprema društva za europsku integraciju
- transparentnost postojećih i novih kvalifikacija
- jasnoća pripadnosti razini i vrsti kvalifikacije
- višesmjerna prohodnost kompetencija
- jednakost obrazovnih mogućnosti
- partnerstvo državnih institucija, poslodavaca, sindikata i provoditelja obrazovanja
- otvorenost za daljnju dogradnju HKO-a.

Poštujući navedene ciljeve HKO-a i načela izrade, predložen je HKO s ukupno 12 razina (i podrazina), organiziranih kroz osam razina i četiri dodatne podrazine koje će biti definirane sljedećim elementima:

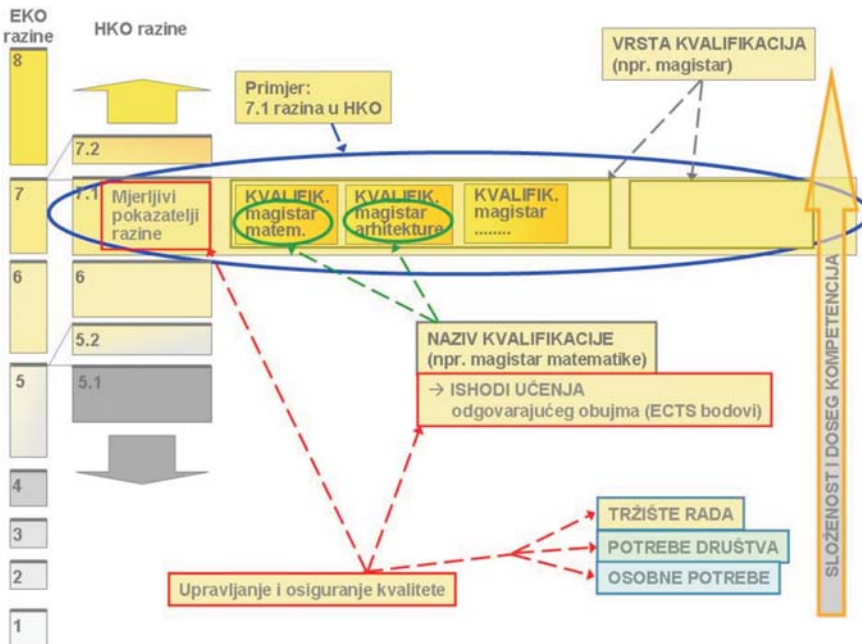
- poveznicama s razinama EKO
- mjerljivim pokazateljima ishoda učenja
- obujmom ishoda učenja;
- vrstama kvalifikacija koje pripadaju određenoj razini
- reguliranim načinima stjecanja određenih vrsta kvalifikacija
- mogućnostima višesmjernih prohodnosti
- nazivima kvalifikacija i drugim relevantnim elementima.

Razine i podrazine HKO-a prikazane su na slici 2. Napominjemo da razina 8.1 nije predviđena za predlaganje stjecanja novih kvalifikacija u Hrvatskoj, već samo za prepoznavanje razine već postojećih kvalifikacija. Polazne osnove HKO-a podrazumijevaju izmjene i dopune važećega obrazovnoga sustava koji su na ilustraciji korišteni samo radi boljšega razumijevanja. Opis detaljnih mjerljivih ishoda učenja za svaku razinu i podrazinu definirat će se tijekom izrade cjelovitoga HKO-a. Ipak, ističemo da je skup mjerljivih ishoda za svaku razinu djelomično određen već i poveznicom s Europskim kvalifikacijskim okvirom. Na slici 3. prikazani su neki osnovni pojmovi i njihova međusobna povezanost u HKO-u.

Slika 2. Pregled razina kvalifikacija HKO-a – primjer postojećega sustava obrazovanja i poveznice s EKO-om

Slika 3. Neki osnovni pojmovi i njihova međusobna povezanost u HKO-u

NOVI AKADEMSKI I STRUČNI NAZIVI I AKADEMSKI STUPANJ

Stupanjem na snagu *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju* ("Narodne novine" br. 123/03, 105/04, 174/04 i 46/07, u daljnjem tekstu: ZZDVO) Republika Hrvatska uskladila je propise iz područja visokoga obrazovanja s europskim standardima koji proizlaze iz *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Republike Hrvatske Europskoj Uniji* te iz odredbi *Bolonjske deklaracije*, koju je Republika Hrvatska potpisala 2001. godine.

Navedeni je Zakon iz područja znanstvene djelatnosti i visokoga obrazovanja propisao drugačije akademske i stručne nazive i akademski stupanj, koji se stječu završetkom određene razine obrazovanja, od onih koje je propisivao dosadašnji Zakon o stručnim nazivima i akademskim stupnjevima koji je regulirao ovu materiju, čime su stari nazivi postali nekompatibilni u odnosu na nove nazive koji se stječu završetkom pojedinih studija na visokim učilištima. Također, potrebno je istaknuti kako je ZZDVO, usklađujući odredbe o studiju s odredbama *Bolonjske deklaracije*, propisao i drukčije vrste i trajanje studija u odnosu na one koje su bile propisane Zakonom o stručnim nazivima i akademskim stupnjevima iz 1999. godine, a koji je regulirao ovu materiju.

Nadalje, ZZDVO ne prepoznaje termin "stručna sprema" koji se do sada koristio kao oznaka za stjecanje određene razine obrazovanja i koji se i dalje koristi u pojedinim propisima iz područja obrazovanja, ali i puno šire, te je prepoznat na tržištu rada. Tako, primjerice, ZZDVO poznaje samo pojam visokoga obrazovanja koje se provodi na visokim učilištima i to na sveučilištima i njihovim sastavnicama koje izvode studijske programe (fakultetima, odjelima, umjetničkim akademijama), veleučilištima i visokim školama.

Zakon o akademskim i stručnim nazivima te akademskom stupnju u mnogo-me će promijeniti praksu visokih učilišta, a ujedno i svih poslodavaca u Republici Hrvatskoj. Potrebno je, stoga, sustavno upoznavati i upućivati širu javnost u reforme koje su uslijedile na području visokoga obrazovanja, nakon stupanja na snagu Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokome obrazovanju 2003. godine. S tim u svezi, vjerujemo kako će javnost vrlo brzo početi prepoznavati nove nazive koji proizlaze iz navedenih reformi, a sadržaj su ovoga Zakona.

Valja, također, imati na umu da je Zakon rezultat usklađivanja europske i hrvatske kulturne i akademske tradicije sa suvremenim zajedničkim stremljenjima.

Stoga je važno istaknuti kako ovaj Zakon izjednačava prethodno stečene akademske stupnjeve i stručne nazive s odgovarajućim nazivima koji proizlaze iz novoga sustava visokoga obrazovanja, pa će iste, putem usporedbe, biti jednostavnije prepoznati te će navedeno, vjerujemo, pridonijeti lakšem provođenju Zakona.

Visoko obrazovanje provodi se kroz **sveučilišne i stručne studije**.

Sveučilišno obrazovanje (na sveučilištima i njihovim sastavnicama) obuhvaća tri razine studija i to:

- **preddiplomski studij**, koji u pravilu traje tri do četiri godine, završetkom kojega se stječe akademski naziv prvostupnik/prvostupnica (*baccalaureus/baccalaurea*) uz naznaku struke i osobi se izdaje svjedodžba
- **diplomski studij**, koji u pravilu traje jednu do dvije godine, čijim se završetkom stječe akademski nazivi magistar, odnosno magistra (mag.) struke, a za sveučilišne medicinske programe doktor (dr.) struke i osobi se izdaje diploma
- **poslijediplomski studij** koji može biti:
  - a) poslijediplomski doktorski studij, koji u pravilu traje tri godine, a kojim se ispunjenjem svih propisanih uvjeta i javnom obranom doktorskog rada stječe akademski stupanj doktora znanosti (dr. sc.), odnosno doktora umjetnosti (dr. art.) i osobi izdaje diploma,
  - b) poslijediplomski specijalistički studij, koji se izvodi na sveučilištu i traje jednu do dvije godine, završetkom kojega se stječe zvanje specijalista određenog područja (spec.) i osobi izdaje diploma.

Stručno obrazovanje provodi se putem stručnih studija koji se izvode na veleučilištima i visokim školama, a iznimno i na sveučilištu te traju od dvije do tri godine, iznimno četiri, a njihovim se završetkom stječe stručni naziv stručni prvostupnik, odnosno stručna prvostupnica (*baccalaureus/baccalaurea*) uz naznaku struke te se osobi izdaje svjedodžba. Specijalistički diplomski stručni studij traje jednu do dvije godine i njime se stječe zvanje specijalist određene struke (spec.) te se osobi izdaje diploma.

O dosadašnjem Zakonu o stručnim nazivima i akademskim stupnjevima

Stručne nazive i akademske stupnjeve u Republici Hrvatskoj, do donošenja novoga Zakona propisivao je Zakon o stručnim nazivima i akademskim stupnjevima (Narodne novine, br. 128/99., 35/00. i 120/03.). Navedenim Zakonom bilo je propisano da odgovarajući stručni naziv, odnosno akademski stupanj, stječe osoba koja završi sveučilišni ili stručni studij na visokim učilištima.

Stručni naziv stjecao se završetkom:

- sveučilišnoga dodiplomskog studija u trajanju od najmanje četiri godine (npr. diplomirani pravnik, diplomirani inženjer geodezije – dipl. iur., dipl. ing. geod.);
- stručnoga dodiplomskog studija u trajanju od najmanje dvije godine (npr. inženjer geodezije, ekonomist – ing. geod., oec.);
- poslijediplomskoga stručnog studija u trajanju od najmanje jedne godine (magistar – mr.);

- poslijediplomskoga umjetničkog studija (na veleučilištu i visokoj školi) u trajanju od najmanje jedne godine (magistar – mr.).

Akademski stupanj stjecao se završetkom:

- poslijediplomskoga sveučilišnoga znanstvenog studija za stjecanje akademskoga stupnja magistra znanosti u trajanju od najmanje dvije godine (magistar znanosti – mr.sc.)
- poslijediplomskoga sveučilišnoga znanstvenog studija za stjecanje akademskoga stupnja doktora znanosti u trajanju od najmanje tri godine, odnosno za osobu koja je stekla akademski stupanj magistra znanosti iz istoga znanstvenog područja u trajanju od najmanje jedne godine (doktor znanosti – dr. sc.)
- poslijediplomskoga sveučilišnoga umjetničkog studija u trajanju od najmanje dvije godine (magistar umjetnosti – mr. art.)

Nadalje, važno je istaknuti kako je ovim Zakonom bilo propisano stjecanje stručne spreme kojom se na razini visokoga obrazovanja podrazumijevalo stjecanje:

- **više stručne spreme (VŠS)** koja se stjecala završetkom stručnoga diplomskog studija u trajanju kraćem od četiri godine (npr. upravni pravnik, inženjer geodezije, ekonomist)
- **visoke stručne spreme (VSS)** koja se stjecala završetkom sveučilišnoga dodiplomskog studija i stručnoga dodiplomskog studija u trajanju od najmanje četiri godine (npr. diplomirani pravnik, diplomirani inženjer geodezije, diplomirani ekonomist).

Zakon o akademskim i stručnim nazivima te akademskom stupnju

Donošenjem novoga Zakona bilo je potrebno uskladiti stjecanje akademskih i stručnih naziva u Republici Hrvatskoj s onima koji postoje u većini država Europske unije.

Nadalje, bilo je potrebno otkloniti koliziju između odredbi Zakona o stručnim nazivima i akademskim stupnjevima i odredbi ZZDVO-a. Naime, Zakon o stručnim nazivima i akademskim stupnjevima iz 1999. godine stupio je na snagu u vrijeme dok je na snazi bio ranije važeći zakon koji je uređivao područje visokoga obrazovanja – Zakon o visokim učilištima (Narodne novine, br. 59/96-pročišćeni tekst, 14/00, 26/00, 67/00, 94/00 i 129/00). ZZDVO je na drukčiji način uredio vrste i trajanje studija, a time i vrste akademskih i stručnih naziva te akademskih stupnjeva koji se stječu završetkom studija.

Nadalje, sukladno članku 116. ZZDVO-a dovršeno je ustrojavanje studija na visokim učilištima u Republici Hrvatskoj i organizacija studija počela se provoditi

prema odredbama navedenoga Zakona počevši od akademske godine 2005./2006., kada je uveden i europski sustav prijenosa bodova – ECTS sustav.

S obzirom na sve navedeno, a posebice stoga što već prve generacije studenata završavaju neke od novoustrojenih studija, javila se potreba hitnoga donošenja novoga Zakona kao posebnoga zakona kojim bi se izbjegla moguća pravna praznina u pitanjima stjecanja akademskih i stručnih naziva te akademskih stupnjeva.

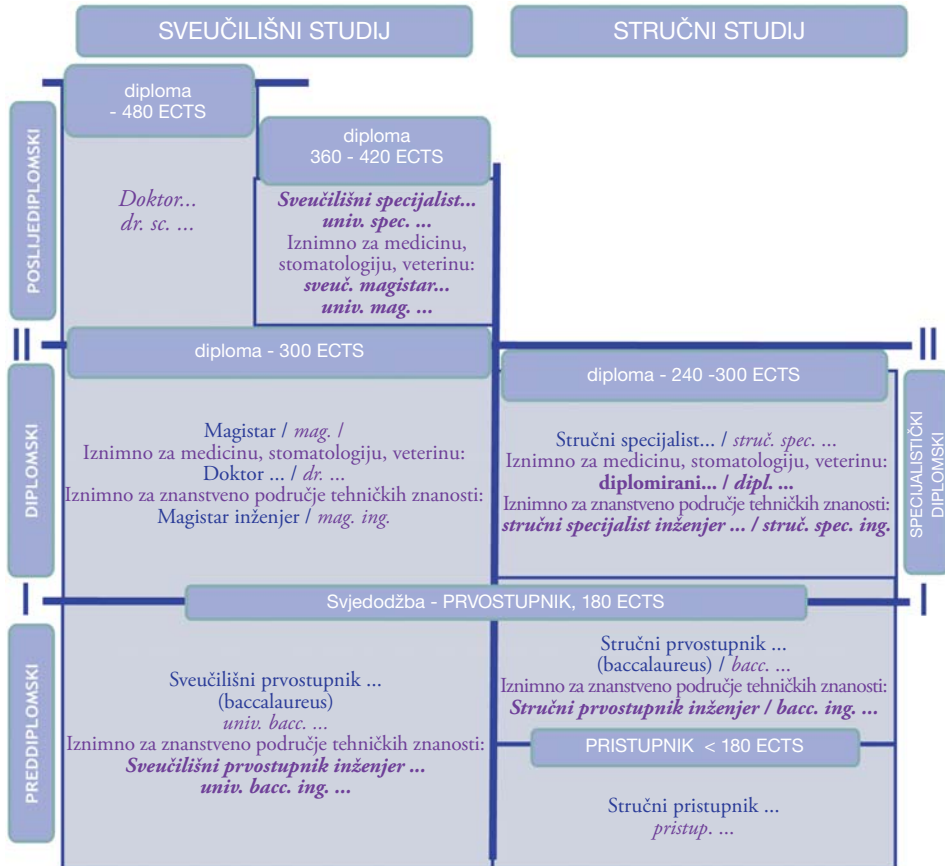
Ovim je Zakonom također bilo osobito potrebno uskladiti prava osoba koje su prema ranije važećim propisima stekle stručne nazive i akademske stupnjeve s onim koje će steći akademske i stručne nazive te akademske stupnjeve završetkom studija prema novim studijskim programima koji se, sukladno ZZDVO-u, izvode od akademske godine 2005./2006.

Zakon o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju (Narodne novine, broj 107/07), stupio je na snagu 27. listopada 2007. godine i njime je regulirana materija vezana uz stjecanje akademskih i stručnih naziva te akademskoga stupnja koji proizlaze iz ZZDVO-a.

Njime su uređena sljedeća pitanja:

- stjecanje akademskoga naziva završetkom preddiplomskoga sveučilišnog studija, diplomskoga sveučilišnog studija te poslijediplomskoga specijalističkog studija;
- stjecanje akademskoga stupnja završetkom poslijediplomskoga sveučilišnog studija;
- stjecanje stručnoga naziva završetkom stručnoga studija i specijalističkoga diplomskog stručnog studija;
- korištenje akademskih i stručnih naziva te akademskoga stupnja;
- kažnjavanje za prekršaj osoba koje postupaju protivno odredbama ovoga Zakona;
- prava osoba koje su završile studij te stekle stručne nazive i akademske stupnjeve prema ranije važećim propisima.

Shematski prikaz studija, akademskih i stručnih naziva
i akademskoga stupnja te komentar uz Zakon

Iz prethodne sheme vidljiv je prikaz svih razina sveučilišnih i stručnih studija, akademski i stručni nazivi i akademski stupanj koji se završetkom istih stječu, kao i broj ECTS bodova potreban za završetak određenoga stupnja obrazovanja.

Također, potrebno je istaknuti kako su zakonom predviđene dvije iznimke u odnosu na nazive koji se stječu na svim visokim učilištima završetkom određene razine obrazovanja.

Jedna se odnosi na područje tehničkih znanosti, u kojem je osobama koje su u području tehničkih znanosti stekle odgovarajuće nazive završetkom određene razine obrazovanja omogućeno da uz navedene nazive pridodaju i naznaku "inženjer" (npr. sveučilišni prvostupnik [baccalaureus] inženjer geodezije, stručni specijalist inženjer geodezije).

Druga se iznimka odnosi na medicinu, stomatologiju i veterinu, za koje su, nakon završetka takvih poslijediplomskih specijalističkih studija te završetka specijalističkih diplomskih stručnih studija, propisani drugačiji nazivi, a radi otklanjanja mogućih nesporazuma oko pojma “specijalizacija” koji se u medicini, stomatologiji i veterini koristi za oblik stručnoga usavršavanja, a što je vidljivo iz priložene sheme.

Sukladno ovom Zakonu akademski i stručni nazivi i akademski stupanj unose se u potvrdu, svjedodžbu ili diplomu o završenom studiju, ovisno o završenom stupnju obrazovanja te u priloženu dopunsku ispravu o studiju (supplement), te se koriste isključivo sukladno navedenim javnim ispravama.

Zakon predviđa i kažnjavanje za prekršaj fizičke osobe, pravne osobe i odgovorne osobe u pravnoj osobi ukoliko postupaju protivno odredbama Zakona.

Komentar uz prijelazne odredbe Zakona

Iz teksta prijelaznih odredbi vidljivo je da je Zakon riješio i pitanje korištenja odgovarajućega stručnoga ili akademskog naziva za osobe koje su nazive stekle sukladno propisima koji su bili na snazi prije stupanja na snagu ovoga Zakona. Kako je riječ o pitanju koje je već pobudilo zanimanje šire javnosti, dat ćemo kraći osvrt na ovaj dio Zakona.

Naime, već je ZZDVO u članku 120. predvidio kako su sveučilišni i stručni studiji, prema propisima koji su vrijedili do dana stupanja na snagu ovog Zakona, izjednačeni s odgovarajućim sveučilišnim diplomskim, odnosno stručnim studijima prema navedenom Zakonu, a osobe koje su ih završile imaju ista prava koja imaju osobe koje završe dogovarajući studij prema navedenom Zakonu, uključivši i pravo na akademski li stručni naziv.

Sukladno navedenoj odredbi, Zakon o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju radi prava koja iz njih proizlaze propisao je koji su odgovarajući akademski ili stručni nazivi, odnosno akademski stupanj s kojim se izjednačuju dosadašnji, prethodno stečeni nazivi.

Tako je, primjerice, stručni naziv stečen završetkom:

1. sveučilišnoga dodiplomskoga studija (VSS) izjednačen s akademskim nazivom magistar;
2. stručnoga dodiplomskoga studija u trajanju kraćem od tri godine (VŠS) izjednačen s odgovarajućim stručnim nazivom stručni pristupnik ili stručni prvostupnik, što zajednički utvrđuju Vijeće veleučilišta i visokih škola te Rektor-ski zbor;
3. stručnoga dodiplomskoga studija u trajanju od tri godine (VŠS) izjednačen sa stručnim nazivom stručni prvostupnik;

4. stručnoga dodiplomskoga studija u trajanju od najmanje četiri godine (VSS) izjednačen sa stručnim nazivom stručni prvostupnik, a osobe koje su stekle takve nazive zadržavaju prava koja proizlaze iz stečene visoke stručne spreme;
5. poslijediplomskoga stručnoga studija koji se izvodio na sveučilištu izjednačen s akademskim nazivom sveučilišni specijalist;
6. poslijediplomskoga stručnoga ili umjetničkog studija koji se izvodio na veleučilištu ili visokoj školi izjednačen sa stručnim nazivom stručni specijalist.

Iz točke 2. vidljivo je kako je zakonodavac, u slučaju prethodno stečenoga naziva koji proizlazi iz završenoga stručnoga dodiplomskoga studija u trajanju kraćem od tri godine (VŠS), izjednačavanje s odgovarajućim stručnim nazivom prepustio stručnim tijelima i to Vijeću veleučilišta i visokih škola te Rektorskom zboru. Naime, s obzirom da je ZZDVO, a u skladu s njime i ovaj Zakon, propisao kako stručni studiji traju dvije do tri godine, a njihovim se završetkom stječe stručni naziv stručni pristupnik (s manje od 180 ECTS bodova), odnosno stručni prvostupnik (baccalaureus) (s 180 ili više ECTS bodova), potrebno je utvrditi koje su kompetencije koje proizlaze iz dosadašnjih studijskih programa, odnosno utvrditi s kojim stručnim nazivom dosadašnji treba biti izjednačen.

U tom je pogledu Zakonom propisano kako će Vijeće veleučilišta i visokih škola te Rektorski zbor zajednički utvrditi i objaviti u "Narodnim novinama" popis odgovarajućih stručnih naziva i njihovih kratica s kojima se izjednačava stručni naziv stečen završetkom stručnoga dodiplomskog studija u trajanju kraćem od tri godine, sukladno uputama koje donosi ministarstvo nadležno za visoko obrazovanje. Rok za utvrđivanje ovog popisa je tri mjeseca od dana stupnja Zakona na snagu.

Nadalje, treba napomenuti kako je akademski stupanj doktora znanosti koji je ranije stečen izjednačen s akademskim stupnjem doktora znanosti koji se stječe završetkom novoustrojenih doktorskih studija.

Osobe koje su završile sveučilišni poslijediplomski znanstveni studij – magisterij znanosti, te osobe koje su završile sveučilišni poslijediplomski umjetnički studij – magisterij umjetnosti, prema ranije važećim propisima, zadržavaju stečene akademske stupnjeve.

Budući da Zakon utvrđuje nazive koji se stječu završetkom određene razine obrazovanja te navodi konkretne primjere sukladno postojećim studijskim programima, isti nije mogao utvrditi sve akademske i stručne nazive te akademske stupnjeve koji će proizići završetkom pojedinoga studijskog programa. Stoga je Zakon previdio da će popis akademskih naziva i akademskih stupnjeva te njihovih kratica utvrditi Rektorski zbor, a popis stručnih naziva te njihovih kratica zajednički Vijeće veleučilišta i visokih škola te Rektorski zbor.

PRIZNAVANJE KVALIFIKACIJA STEČENIH U INOZEMSTVU

Priznavanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija obavlja se radi zapošljavanja (stručno priznavanje) ili nastavka obrazovanja (akademsko priznavanje) u Republici Hrvatskoj, a temeljem Zakona o priznavanju inozemnih obrazovnih kvalifikacija (Narodne novine, br. 158/2003 i 198/2003), odnosno Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o priznavanju inozemnih obrazovnih kvalifikacija (Narodne novine, br. 138/2006).

Stupanjem na snagu Zakona o priznavanju inozemnih obrazovnih kvalifikacija prestaje vrijediti Zakon o priznavanju istovrijednosti stranih školskih svjedodžbi i diploma koji je podrazumijevao postupak tzv. nostrifikacije.

Stručno priznavanje, kao i akademsko priznavanje, ima za svrhu formalno potvrditi vrijednost neke kvalifikacije. Dok je glavni cilj postupka stručnoga priznavanja utvrditi jesu li znanje i stručne vještine nositelja kvalifikacije zadovoljavajuće za obavljanje određene vrste posla, cilj akademskog priznavanja jest utvrditi posjeduje li nositelj kvalifikacije znanja i vještine za nastavak obrazovanja na odabranom studijskom programu i na odabranoj razini.

Stupanjem na snagu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o priznavanju inozemnih obrazovnih kvalifikacija, nadležnost za akademsko priznavanje preuzeli su Uredi za akademsko priznavanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija na sveučilištu, veleučilištu ili visokoj školi, dok nadležnost za stručno priznavanje ima Agencija za znanost i visoko obrazovanje, Nacionalni ENIC/NARIC ured.

Time je izvršeno dodatno usklađivanje s načelima Konvencije o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija u području Europe iz 1997. godine – tzv. Lisabonska konvencija (Ugovor Vijeća Europe br. 165).

U skladu s izmijenjenim Zakonom, zahtjev za akademsko priznavanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija, od dana 28. prosinca 2006. godine, podnosi se nadležnom Uredu za akademsko priznavanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija na sveučilištu, veleučilištu ili visokoj školi, ovisno o tome za koji studij kandidat iskazuje interes.

Inozemna visokoškolska kvalifikacija formalni je naziv za određenu razinu, odnosno stupanj stečenih znanja, vještina i kompetencija koji se dokazuje inozemnom diplomom ili drugom javnom ispravom koje izdaje nadležna ustanova.

Priznavanje je formalno potvrđivanje vrijednosti inozemne obrazovne kvalifikacije, odnosno razdoblja obrazovanja, koje je izdalo nadležno tijelo u svrhu pristupa obrazovanju ili zapošljavanju.

Stručno priznavanje jest priznavanje inozemne visokoškolske kvalifikacije u svrhu zapošljavanja u Republici Hrvatskoj.

Akademsko priznavanje jest priznavanje inozemne visokoškolske kvalifikacije u svrhu nastavka obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

Priznavanje razdoblja studija jest priznavanje razdoblja studija provedenog na inozemnoj visokoškolskoj ustanovi u svrhu nastavka visokoškolskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj.

Vijeće za vrjednovanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija stručno je tijelo Agencije za znanost i visoko obrazovanje koje provodi vrednovanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija.

Ured za akademsko priznavanje osniva se na svakom sveučilištu, veleučilištu i visokoj školi radi obavljanja stručnih i administrativnih poslova za akademsko priznavanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija i razdoblja studija, sukladno općim aktima sveučilišta, veleučilišta i visokih škola. Ustroj, djelokrug i način rada Ureda propisuje se općim aktom sveučilišta, veleučilišta i visokih škola sukladno Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o priznavanju inozemnih obrazovnih kvalifikacija.

Vrjednovanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija podrazumijeva procjenu razine, odnosno stupnja inozemne visokoškolske kvalifikacije pojedinca, koju daje Vijeće za vrednovanje inozemnih visokoškolskih kvalifikacija, odnosno u slučaju akademskog priznavanja stručno tijelo visokoga učilišta određeno statutom, na temelju kriterija koje utvrđuje Nacionalni ENIC/NARIC ured.

Pravo na priznavanje inozemnih obrazovnih kvalifikacija imaju hrvatski državljani, strani državljani i osobe bez državljanstva.

S obzirom na vrstu kvalifikacije čije priznavanje se traži, razlikuje se:

- *priznavanje osnovnoškolskih i srednjoškolskih kvalifikacija* – u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa
- *priznavanje strukovnih kvalifikacija* (1-2 godine trajanja nakon srednje škole) – u nadležnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa
- *priznavanje visokoškolskih kvalifikacija* i to:
  - o *akademsko priznavanje* u svrhu nastavka obrazovanja u RH – u nadležnosti sveučilišta, veleučilišta i visokih škola
  - o *stručno priznavanje* u svrhu zapošljavanja u RH – u nadležnosti Agencije za znanost i visoko obrazovanje
  - o *priznavanje razdoblja studija* radi završavanja visokoškolskog obrazovanja u RH nakon započetog studija u inozemstvu – u nadležnosti sveučilišta, veleučilišta i visokih škola
- *priznavanje specijalizacija i stručnih ispita* – u nadležnosti resornih ministarstava i strukovnih organizacija.

Detaljne upute o pokretanju postupka priznavanja nalaze se na mrežnim stranicama Agencije za znanost i visoko obrazovanje.

INFORMACIJE NA INTERNETU

Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa Republike Hrvatske – www.mzos.hr

- Bolonjska deklaracija – <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=10812>
- Lisabonska konvencija – <http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=10806>
- Informacije o Bolonjskom procesu – <http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2268>

Agencija za znanost i visoko obrazovanje – www.azvo.hr

- ENIC ured – www.azvo.hr/enic
- Priznavanje visokoškolskih kvalifikacija – <http://www.azvo.hr/Default.aspx?sec=49>

Službene stranice Bolonjskog procesa

– <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/>

Europass

– http://europass.cedefop.europa.eu/europass/preview.action?locale_id=32

Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju

- Narodne novine 123/03 – <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1742.htm>
- Narodne novine 105/04 – <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/2025.htm>
- Narodne novine 174/04 – <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2004/3013.htm>
- Narodne novine 46/07 – <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2007/1555.htm>

Zakon o akademskim i stručnim nazivima i akademskom stupnju

- Narodne novine 107/07 – <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2007/3126.htm>

Popis akademskih naziva i akademskih stupnjeva te njihovih kratica

- Narodne novine 45/08 – <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2008/1542.htm>